

Сучасні загрози виробничій безпеці в промисловості України

Повномасштабна війна, яку розв'язала Росія на території України, має катастрофічні наслідки для вітчизняної промисловості. Найактуальнішими загрозами виробничій безпеці в цій сфері є такі.

1. Пришвидження темпів деіндустріалізації економіки внаслідок невинного зменшення в ній ролі промисловості. Частка переробної промисловості у ВВП України скорочувалася протягом багатьох років і 2020 р. становила 10,1 %, що значно менше, ніж у сусідніх Польщі (16 %), Словаччині (17,5 %), Угорщині (17,5 %). Скорочення металургійного виробництва після початку війни стимулювало вивезення рудної продукції, що вивело її на перші позиції в експорті в березні 2022 р.¹ Важлива роль України як одного з провідних постачальників продовольства й гарантів світової харчової безпеки стимулює до збереження та нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Таким чином, економіка України потрапляє в пастку аграризації, яка суттєво обмежує потенціал і темпи економічного зростання в майбутньому.

2. Критичне скорочення промислового виробництва внаслідок припинення роботи та/або фізичного знищення промислових потужностей, насамперед у східних і південних областях України, порушення виробничих зв'язків. За оцінками Європейського банку реконструкції та розвитку, на частку регіонів з активними бойовими діями припадає 60 % ВВП України². Отже, неминучими наслідками війни стане значне скорочення виробництва в Україні, яке, за прогнозами МВФ, 2022 р. сягне принаймні 25–35 %³. До середини квітня 2022 р. активні бойові дії тривали на території 9 областей України⁴ та м. Києва, загальна частка яких в обсягах реалізації промислової продукції 2021 р. становила майже половину (44,5 %). Під загрозою промисловий потенціал лідерів індустріального розвитку – Дніпропетровської та Запорізької областей, які вже зазнали руйнувань інфраструктури внаслідок ракетних ударів. Частки цих областей у структурі реалізації промислової продукції 2021 р. становили 18,7 % та 8,4 % відповідно.

Через бої у східних областях Україна втрачає близько третини потенціалу металургії, результатом чого стало скорочення виробництва сталі в I кв. 2022 р. на 31,2 %, чавуну – на 34,1 %, прокату – на 34,2 %⁵. У хімічній галузі законсервовано потужності Одеського припортового заводу, припинено роботу ПрАТ «Северодонецьке об'єднання Азот»⁶, уражено потужності ПАТ «Сумхімпром». На середину квітня 2022 р. в Україні фактично припинено виробництво добрив. Унаслідок бомбардувань різною мірою пошкоджено, поміж інших, стратегічно важливі для економіки й безпеки держави харківські державні підприємства машинобудівної галузі.

Потенціал релокації промислового виробництва з північно-східної та південної частин України обмежено через нерозвиненість індустріальної інфраструктури центральних і західних регіонів і брак кваліфікованих кадрів.

3. Утрата ключових сегментів на внутрішньому й зовнішньому ринках промислової продукції через зниження конкурентних позицій вітчизняних виробників унаслідок збільшення виробничих і логістичних витрат. Ціни виробників 2021 р. підвищилися на 40,8 %

¹Найбільше під час війни Україна експортує залізну руду, імпортує впає втричі, – Свириденко / Портал новин LB.ua. URL: <https://cutt.ly/SGj9OZF>

²Україна може різко відновити економіку в 2023 році. ЄБРР назвав передумову / Укрінформ. URL: <https://cutt.ly/ZGj3wEO>

³МВФ очікує скорочення виробництва в Україні до 30 % унаслідок війни / Укрінформ. URL: <https://cutt.ly/FGj3jnh>

⁴Київська, Чернігівська, Харківська, Сумська, Донецька, Луганська, Херсонська, Одеська, Миколаївська області.

⁵Оперативні показники роботи ГМК України у I кварталі 2022 р. / Укрметалургпром. URL: <https://cutt.ly/OGj3n41>

⁶На Северодонецькому «Азоті» немає жодних хімікатів / Group DF. URL: <https://cutt.ly/zGj3APF>

проти 2020 р., а у січні – лютому 2022 р. – на 61 % проти такого самого періоду 2021 р. Зростання виробничих витрат спричинено насамперед стрибком ціни на газ 2021 р., критична залежність від якого на тлі значної енергомосткості української промисловості поставила деякі галузі на межу зупинення. В умовах війни промислові підприємства майже не мають можливостей замінити природний газ на інші енергоресурси – для цього потрібні значні інвестиції. Тому збереження високих світових цін на газ міститиме ризики закриття багатьох підприємств насамперед енергомостких галузей, зростання цін виробників і зменшення надходжень до державного бюджету.

Руйнівний вплив військ РФ на логістичну інфраструктуру розриває ланцюги постачань усередині країни та унеможливорює експорт готової продукції. Так, блокування російськими окупантами портів Чорного моря перешкоджає експорту 80 – 90 % промислових товарів. Переорієнтування вантажоперевезень із водних шляхів на суходільні обмежено значним подорожчанням логістики й недостатньою пропускну здатністю залізничних та автомобільних шляхів.

4. Примітивізація промислового виробництва внаслідок значного переважання в його структурі часток низькотехнологічної та сировинної продукції, які формують понад дві третини (67,3 %) виробництва. Так, частка добувної галузі в обсягах реалізації промислової продукції 2021 р. становила 16,1 %, низькотехнологічного сегмента промисловості – 23,9 %, середньонизькотехнологічного – 27,3 %.

Загроза наступної втрати потенціалу виробництва технологічно складної продукції зростає через те, що Росія цілеспрямовано руйнує промислові об'єкти тих сегментів промисловості, що належать до вищих технологічних укладів – наукомістких виробництв машинобудування, виробництв зброї та боеприпасів, хімічної промисловості тощо.

5. Посилення залежності внутрішнього ринку України від імпорту промислової продукції. Загалом 2021 р. частка імпорту в загальних обсягах внутрішнього споживання промислової продукції рекордно зросла до 53,4 %, тобто збільшилася на 5,8 в. п. порівняно із 2020 р. Найбільше потребувала імпорту машинобудівна галузь – 94,4 % внутрішнього споживання; значною була частка імпорту у споживанні хімічної та нафтохімічної продукції – 77,3 %. У металургійній та харчовій галузях рівень імпортозалежності становив 36,9 % та 22,6 % відповідно.

Тимчасове або цілковите припинення роботи багатьох промислових підприємств в Україні під час війни та лібералізація умов імпорту для закриття дефіцитів, імовірно, призведуть до стрибкоподібного зростання імпортозалежності за цілою низкою одиниць промислової продукції. Виняток наразі становить харчова галузь: за даними заступника голови Офісу Президента України Р. Шурми, близько 90 % продуктів на полицях магазинів у другій половині квітня були українського виробництва⁷.

6. Погіршення динаміки інвестиційних процесів у промисловості, що може спричинити загострення інвестиційної кризи й позбавити промисловий сектор ресурсів для майбутнього відновлення. Україна протягом багатьох років є систематично недоінвестованою, значно поступаючись обсягами залучення вкладень сусіднім державам. Так, зростання капітальних інвестицій у промисловість 2021 р. становило 10,8 %.

Відновлення зруйнованої промислової інфраструктури та здійснення структурної модернізації вимагатимуть значно більших обсягів інвестування. Проте в умовах воєнних дій і високих ризиків повторної російської агресії українська промисловість залишатиметься малопривабливою для приватних інвесторів.

⁷Україна повернулася до довоєнного запасу базових продуктів / Агрономія сьогодні. URL: <https://cutt.ly/fGj8KEB>

Забезпечення повноцінної роботи промислового сектору треба розглядати як один із ключових чинників стійкості економіки у воєнний та післявоєнний періоди, що надасть можливість не лише відновити внутрішнє виробництво, а й запобігти надмірній інфляції, погіршенню зовнішньоторговельного балансу, зниженню податкових надходжень до державного й місцевих бюджетів.

Під час воєнного стану та в період досягнення рівня безпеки, достатнього для потужного інвестування у відбудову та структурну модернізацію промислового комплексу, важливим є сприяння стабільній роботі наявного промислового комплексу, зокрема у спосіб релокації підприємств із регіонів з високим ризиком поширення воєнних дій, надання цільової кредитної підтримки для відновлення виробництв у безпечніших регіонах, підтримання сталого логістичного забезпечення, формування альтернативних шляхів транспортування експорту тощо.

Розбудовуючи стратегічні засади повоєнного відродження промисловості України, потрібно подолати визначені загрози виробничій безпеці – це гарантуватиме стійкий розвиток вітчизняної промисловості у середньо- та довгостроковому періоді.

Квітень 2022 р.